

Αγροτο-τουρισμός: Μια πρόταση ανάπτυξης για την ελληνική περιφέρεια

Νικόλαος Δριτσάκης*

Περίληψη

Ο αγροτο-τουρισμός είναι μια νέα μορφή σύγχρονου τουρισμού, που εξελίσσεται δυναμικά τα τελευταία χρόνια ικανοποιώντας τις ανάγκες του ανθρώπου της εποχής μας, με σχετικά χαμηλό κόστος. Παράλληλα συμπληρώνει το εισόδημα της αγροτικής οικογένειας, συμβάλλοντας στη συγκράτηση του πληθυσμού στις απειλούμενες με μαρασμό αγροτικές περιοχές της ελληνικής περιφέρειας. Είναι επομένως μια δραστηριότητα με έντονο κοινωνικό περιεχόμενο, γεγονός που δεν πρέπει να ξεχνιέται σε όλες τις διαδικασίες των πολιτικών μας επιλογών. Βέβαια, την πρωτοπορία στην ανάπτυξη του αγροτο-τουρισμού θα πρέπει να έχουν οι «φυσικοί» του φορείς, δηλαδή οι γεωργικές οργανώσεις και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, χωρίς αυτό να αποκλείει τη δράση και του ιδιωτικού τομέα, σε περιπτώσεις που διατάζουν να επέμβουν οι παραπάνω κοινωνικοί φορείς.

1. Εισαγωγή

Ο τουρισμός σαν πρακτική που εκδηλώνεται με τη μετακίνηση του ατόμου από τον τόπο μόνιμης κατοικίας του σε κάποιον άλλο τόπο, δεν είναι κάτι το καινούριο, αφού από την αρχαιότητα ακόμα είναι γνωστή αυτή η διεργασία και πολλά κείμενα τόσο του αρχαίου πολιτισμού, όσο και των άλλων ανάλογων πολιτισμών, ό-

* Αναπληρωτής καθηγητής στο Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

πως της αρχαίας Κίνας, των Φοινίκων, των Σουμέριων και των Αιγυπτίων πιστοποιούν αυτή την πραγματικότητα. Ο τουρισμός σήμερα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη μέσω των τουριστικών συναλλαγματικών εισροών. Σύμφωνα με μια μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού¹, οι επιπτώσεις του τουρισμού στο σύνολο μίας εθνικής ή περιφερειακής οικονομίας εκτιμώνται από το βαθμό συμμετοχής της συγκεκριμένης δραστηριότητας στους οικονομικούς της στόχους, δηλαδή τη συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη, τη σταθερότητα των τιμών, την ισορροπία του εμπορικού ισοζυγίου, τη δίκαιη και ισόρροπη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, την πλήρη απασχόληση (Βαρβαρέσος, 1997).

Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και προόδου, γιατί αυξάνει το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης, όχι μόνο στον τουριστικό τομέα αλλά και σε άλλους κλάδους της οικονομίας, που με τη σειρά τους γίνονται πόλοι έλξης της αγροτικής πολυδραστηριότητας, όπως η οικοδομή, οι μεταφορές, οι υπηρεσίες και το εμπόριο. Αυτή η παράλληλη ανάπτυξη και των υπολοίπων κλάδων δημιουργεί μια όλο και πιο σύνθετη υποδομή στην υπαίθρο χώρα, μετατρέποντας συχνά σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα χωριά και κωμοπόλεις σε αστικά κέντρα (Τσάρτας, 1991). Επίσης συμβάλλει στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών² αναπτύσσει την επιχειρηματικότητα και τέλος ενισχύει οικονομικά την περιφέρεια (Dritsakis, 1995· Ηγουμενάκης, 1997). Η συμβολή στο ισοζύγιο όμως μπορεί να θεωρηθεί θετική μόνο βραχυπρόθεσμα, γιατί μακροπρόθεσμα η αύξηση του αριθμού των τουριστών δημιουργεί ανάγκη μεγάλων επενδύσεων για την εξυπηρέτησή τους, πράγμα που σημαίνει επανεξαγωγή ενός σημαντικού ποσοστού του εισαγόμενου συναλλάγματος (Τσάρτας, 1992).

Ο αγροτο-τουρισμός αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθρου αναψυχής που αναπτύσσεται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται στο πλαίσιο του αγροτικού περιβάλλοντος και της αγροτικής ζωής. Είναι δηλαδή, εκείνη η μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε αγροτικές περιοχές, που δεν έχουν κορεσθεί τουριστικά και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτισμικές και κοινοτικές αξίες, οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες (Ιακωβίδου, 1998).

Η Ελλάδα, χώρα καθαρά γεωργική, έχει συνδέσει το συνεταιριστικό κίνημα με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς που έχουν τις ρίζες τους στα πρώτα χρόνια του περασμένου αιώνα (Αβδελίδης,

1986). Στις μέρες μας, που ο τουρισμός έχει αναχθεί σε πρωταρχικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας, μια καινούργια δραστηριότητα μπήκε στη ζωή μας με την ονομασία «αγροτο-τουρισμός». Πρόκειται για μια νέα ιδέα που αποτελεί απάντηση στο βιομηχανοποιημένο τουρισμό και παράλληλα μια σπουδαία ευκαιρία αύξησης των εισοδημάτων των γεωργών, που στην Ελλάδα πήρε σάρκα και οστά με τη νομική μορφή του αγροτο-τουριστικού συνεταιρισμού (Χριστοδούλου, 1987). Και ενώ μιας τέτοιας μορφής και σημασίας προσπάθειες υποστηρίζονται και επιδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, σήμερα στον τόπο μας βρήκε η ιδέα αυτή απήχηση και πέρασε στην πράξη κυρίως μόνο μέσα από τους γυναικείους αγροτο-τουριστικούς συνεταιρισμούς (Δροσοπούλου, 1989).

Η θεωρία «περί δημιουργίας άριστου μεγέθους του αγροτικού πληθυσμού» και τα μέτρα που πάρθηκαν σε εφαρμογή της από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οδήγησε μεν σε μια σημαντική συρρίκνωση του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης πλην όμως είχε πολλά αρνητικά αποτελέσματα, ένα από τα οποία ήταν ότι έπληξε άμεσα τις προσπάθειες των κρατών-μελών να επιτύχουν αποκέντρωση και περιφερειακή ανάπτυξη. Η σταδιακή μετατροπή του αγρότη σε βιομηχανικό εργάτη, οδήγησε βαθμιαία στη μετακίνηση αυτού από την αγροτική περιφέρεια κοντά στο εργοστάσιο που του εξασφάλιζε καλύτερο μισθό. Αποτέλεσμα όλων αυτών των κινήσεων ήταν η σταδιακή εγκατάλειψη της αγροτικής περιφέρειας, η προϊούσα αστικοποίηση και φυσικά η όξυνση του περιφερειακού προβλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παρά τα μέτρα που λήφθηκαν για την άμβλυνση των περιφερειακών διαφορών. Πολύ πρόσφατα, όταν πλέον τα μηνύματα ήταν σαφή, άρχισε να συνειδητοποιείται ότι η μείωση της απασχόλησης στον καθαρό γεωργικό τομέα δε θα έπρεπε αναγκαστικά να σημαίνει και εγκατάλειψη της αγροτικής περιφέρειας. Απεναντίας, θα μπορούσε η παραμονή στην αγροτική περιφέρεια να συνδυαστεί με μια απασχόληση που δε θα ήταν κατ' ανάγκη η ενασχόληση με τη γεωργία, αλλά θα μπορούσε να κάνει ένα συνδυασμό ενασχολήσεων, που αφενός θα του επέτρεπαν να παραμείνει στην περιφέρεια, αφετέρου θα του εξασφάλιζαν συμπληρωματικό εισόδημα και καλύτερη ποιότητα ζωής (Παπακωνσταντινίδης, 1992).

Διαμέσου της Ευρώπης, ο αγροτο-τουρισμός έχει ευρέως διαδοθεί και βασίζεται σαν μέσο που διευθύνει τις κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις αντιμετωπίζοντας περιφερειακές αγροτικές περιοχές, αρχικά αυτές που σχετίζονται με την πτώση παραδο-

σιακών αγροτικών βιομηχανιών (Cavaco, 1995· Hoggart, Buller, and Black, 1995· Opperman, 1996· Williams and Shaw, 1998· Chiotis and Coccossis, 2000). Επίσης έχει προσελκύσει σημαντικά επίπεδα ευρωπαϊκής χρηματοδότησης. Έχει υπολογιστεί, για παράδειγμα ότι 5.5% του ευρωπαϊκού κατασκευαστικού ταμείου, κατανεμημένο στις περιοχές των «Objective 1» μεταξύ 1989 και 1993 επενδύθηκε σε προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης (Hannigan, 1994a, 1994b), ενώ μεταξύ 1994 και 1999 ένα σύνολο 7.3 δισεκατομμυρίων ECU κατασκευαστικής χρηματοδότησης δόθηκε για τουριστική ανάπτυξη (ΤΤΙ 1999). Πιο συγκεκριμένα πάνω από 1/3 του LEADER ήταν σχετικά με τον τουρισμό.

Τα προγράμματα ανάπτυξης του αγροτο-τουρισμού ήταν επίσης αυξητικά και αλλού, αν και όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό, όπως στην Ευρώπη. Στις ΗΠΑ για παράδειγμα, βρέθηκε ότι σε 30 πολιτείες είχαν αναπτυχθεί τουριστικές πολιτικές που στοχεύουν σε αγροτικές περιοχές, ενώ 14 είχαν περιλάβει τον αγροτο-τουρισμό μέσα στα γενικά τουριστικά σχέδια ανάπτυξης (Luloff et al., 1994). Επίσης πολλές επιχειρήσεις αγροτο-τουρισμού είχαν αναπτυχθεί στο Ισραήλ για να συμπληρώσουν το αγροτικό τους εισόδημα (Fleischer and Pizam, 1997), ενώ σε πολλές άλλες χώρες περιλαμβάνοντας τον Καναδά, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία και αυτές της πρώην Ανατολικής Ευρώπης και της περιοχής του Ειρηνικού, οι εργαζόμενοι στον αγροτο-τουρισμό αποτελούν μια μηχανή οικονομικής ανάπτυξης και διαφοροποίησης στις αγροτικές περιοχές (Hall and Jenkins, 1998).

2. Η εξέλιξη του αγροτο-τουρισμού στην Ελλάδα

Από το 1970 και μετά παρατηρείται μια εντυπωσιακή σε όγκο και εύρος αύξηση των πολιτικών προγραμματισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης. Πολλές από τις πολιτικές αυτές προέρχονται από διεθνείς οργανισμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, WTO, ΟΗΕ), ενώ άλλες, από αναπτυγμένες «τουριστικές» χώρες και αφορούν διαφορετικές πτυχές της τουριστικής ανάπτυξης. Η συστηματική προσπάθεια για αποκέντρωση στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων έχει ενισχύσει ιδιαίτερα το ρόλο των ΟΤΑ και των άλλων περιφερειακών φορέων στο σχεδιασμό και την προώθηση πολιτικών σχετικών με την τουριστική ανάπτυξη. Είναι άλλωστε κοινό χαρακτηριστικό της τουριστικής πολιτικής πολλών χωρών η ενί-

σχυση της «τοπικότητας» στον προγραμματισμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001).

Όσο και αν φαίνεται περίεργο, πριν μερικά χρόνια, λίγοι μιλούσαν για τον αγροτο-τουρισμό και αυτοί μόνο όταν ήθελαν να τονίσουν την αντίθεσή τους προς το μαζικό τουρισμό, το κοσμοπολίτικο περιβάλλον του μεγάλου ξενοδοχείου, την απρόσωπη συμπεριφορά, ή ακόμα μιλούσαν για αγροτο-τουρισμό κάποιες ξεχωριστές κατηγορίες τουριστών, όπως οικολόγοι, νέοι που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα της διαμονής στο ξενοδοχείο. Πριν λίγο καιρό, ούτε και ο πλέον αισιόδοξος υποστηρικτής του αγροτο-τουρισμού δεν μπορούσε να προδιαγράψει τη σημερινή εξέλιξη του θεσμού.

Στη δεκαετία του '70, που ο ελληνικός τουρισμός σημείωσε εντυπωσιακή άνοδο αναπτύχθηκαν τα λεγόμενα συμπληρωματικά μέσα φιλοξενίας, που αντιπροσώπευαν καταλύματα της μορφής των Ξενώνων, ενοικιαζομένων διαμερισμάτων και δωματίων κ.τ.λ. σε μικρά νησιά και οικισμούς της περιφέρειας καθιερωμένων τουριστικών κέντρων. Η δημιουργία αυτών των καταλυμάτων σε εξωαστικές περιοχές, ανεξάρτητα από την πελατεία που φιλοξενούσαν, το γεγονός και μόνο ότι γεωγραφικά βρίσκονταν σε αγροτικές περιοχές, ήταν αρκετό να προκαλέσει τις επιπτώσεις εκείνες στην αγροτική οικονομία, μέσα από την αγροτική οικογένεια, που χαρακτηρίζουν τον αγροτο-τουρισμό. Αυτή η μορφή αγροτο-τουρισμού ήταν ένα δημιούργημα του μηχανισμού της αγοράς, χωρίς καμιά ιδιαίτερη κρατική παρέμβαση, που θα εκδηλωνόταν μέσα από μια συγκεκριμένη πολιτική. Τα καταλύματα φιλοξενίας δημιουργήθηκαν είτε με χρηματοδότηση με τη μορφή προαγοράς κλινών (χρήσης) από ξένους –κυρίως– οργανισμούς ταξιδιών, είτε κατά παραγραφή των προγραμμάτων «αυτοστέγασης» ή «αγροτικής κατοικίας», όπου αντί σπίτια κτίζονταν τουριστικά διαμερίσματα. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι κατά την περίοδο αυτή δημιουργήθηκαν –κατά τρόπο αυτόνομο– εστίες τουρισμού σε αγροτικές-νησιώτικες περιοχές εξαρτημένες από μεγάλα τουριστικά κέντρα της ευρύτερης ζώνης, χωρίς ωστόσο να έχει γίνει καμιά ιδιαίτερη προσπάθεια συστηματικής και προγραμματισμένης ανάπτυξης του αγροτο-τουρισμού.

Με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981, η οποία χρηματοδοτεί προγράμματα ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού, καταρτίστηκε και στη χώρα μας, με συνεργασία των αρμόδιων φορέων (Υπουργείο Γεωργίας, ΑΤΕ, ΕΟΤ), ένα πρόγραμμα αγροτικού τουρισμού, που αποσκοπούσε στην αύξηση του εισοδήματος

των κατοίκων των ορεινών περιοχών, στη συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, στην ανάπτυξη της ορεινής οικονομίας και στην επιβοήθηση της επιστροφής στα χωριά, κυρίως των συνταξιούχων που κατάγονταν από αυτά. Το πρόγραμμα άρχισε να εφαρμόζεται σε 217 κοινότητες και 21 άγωνα νησιά, 28 συνολικά νομών.

Το ερώτημα που μπαίνει ύστερα από τα παραπάνω είναι ποια ήταν τα αποτελέσματα από την εφαρμογή αυτού του προγράμματος. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι το πρόγραμμα δεν επέδωσε σε κάποιο ικανοποιητικό βαθμό τους στόχους που έθεσε, για πολλούς λόγους, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι: (Λογοθέτης, 1988)

- Δεν έγινε σωστή επιλογή των περιοχών ανάπτυξης. Εντελώς απρογραμμάτιστα και χωρίς κάποια κριτήρια, επελέγησαν περιοχές που δεν είχαν τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις για μια πιθανή επιτυχία. Αγνοήθηκε ο βασικός παράγοντας της ύπαρξης τουριστικής υποδομής και της επιλεκτικής δημιουργίας αγροτουριστικών μονάδων, που θα χρησίμευαν σαν πρότυπα για μελέτη κι επέκταση του θεσμού.
- Η όλη προσπάθεια στηρίχθηκε στους μεμονωμένους αγρότες, την ιδιωτική πρωτοβουλία, χωρίς ουσιαστική ανάμιξη των «φυσικών» κοινωνικών φορέων της αγροτικής περιοχής, όπως είναι οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί.
- Τα ποσά των δανείων δεν επαρκούσαν για την επισκευή ή κατασκευή των τουριστικών καταλυμάτων, με αποτέλεσμα οι ενδιαφερόμενοι να προσφεύγουν στον ελεύθερο δανεισμό που μαζί και με το αυξημένο κόστος κατασκευής στο χωριό ή το νησί αυξανόταν υπέρμετρα και το γενικό κόστος. Οι δυσμενείς αυτοί όροι είχαν τις άμεσες επιπτώσεις τους στην ποιότητα και την αισθητική των κατασκευών, που παραβιάστηκαν βάνουσα. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι κατασκευές αυτές έχουν αλλοιώσει ανεπανόρθωτα το φυσικό περιβάλλον και την αισθητική της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.
- Ο κυριότερος όμως λόγος της αποτυχίας του προγράμματος, ήταν η έλλειψη ανάλογης πείρας και προπάντων η έλλειψη ενός συντονιστικού οργάνου, που θα ενδιαφερόταν για την αξιολόγηση των αιτήσεων για κατασκευή τουριστικών καταλυμάτων και την τήρηση των προδιαγραφών των καταλυμάτων αυτών.

Οι τελευταίες εξελίξεις είναι τα νέα προγράμματα αγροτο-τουρισμού, που καλύπτουν όλη την περιφερειακή Ελλάδα. Τα προγράμματα αυτά έχουν την ίδια φιλοσοφία στο σκεπτικό τους (στόχοι, κριτήρια επιλογής κ.τ.λ.), με την προώθηση ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης του αγροτο-τουρισμού στη χώρα μας. Το μέλλον θα δείξει, αν κατά το στάδιο της υλοποίησης των προγραμμάτων αυτών, θα αποφευχθούν τα σφάλματα του παρελθόντος.

Αξίζει να μνημονεύσει κανείς μερικές πρωτοβουλίες του γυναικείου κυρίως συνεταιριστικού κινήματος, στην προώθηση του αγροτο-τουρισμού. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο αγροτο-τουριστικός συνεταιρισμός γυναικών Πέτρας Λέσβου, που ιδρύθηκε το 1983 με πρωτοβουλία του συμβουλίου ισότητας των δύο φύλων και άρχισε να λειτουργεί από το καλοκαίρι του 1984. Το παράδειγμα της Πέτρας έχουν μιμηθεί πρόσφατα και άλλες περιοχές, όπως τα Αμπελάκια, η Αράχωβα και η Χίος, όπου με πρωτοβουλία του γυναικείου κινήματος, μέσω των συμβουλίων ισότητας των δύο φύλων είτε της λαϊκής επιμόρφωσης, δημιουργήθηκαν αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί. Ο αγροτο-τουρισμός στην Ελλάδα είναι πρωτόγνωρη μορφή τουρισμού, γι' αυτό και οι εμπειρίες είναι περιορισμένες.

3. Φορείς ανάπτυξης του αγροτο-τουρισμού

Η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού πέρα από το θεσμικό πλαίσιο και τη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, έχει ανάγκη και από έργα ανωδομής, έργα δηλαδή που καλύπτουν τις ανάγκες φιλοξενίας (καταλύματα όλων των τύπων), τις ειδικές προσωπικές ανάγκες των τουριστών (κέντρων σύνθετων μορφών τουρισμού), τις ανάγκες διατροφής (εστιατόρια, καταστήματα κ.τ.λ.) και τις ανάγκες ψυχαγωγίας (κέντρα διασκέδασης, πολιτιστικά κέντρα κ.λπ.). Το θεσμικό πλαίσιο και τα έργα υποδομής ανήκουν στις άμεσες φροντίδες του κράτους (Δροσοπούλου, 1989). Τα έργα όμως ανωδομής, που συνθέτουν την «παραγωγική μηχανή» του αγροτο-τουριστικού προϊόντος και συνεπώς από την άποψη αυτή αποτελούν τον πιο αποφασιστικό παράγοντα ανάπτυξης του αγροτο-τουρισμού, μπορούν να πραγματοποιηθούν από τους παρακάτω τομείς.

3.1. Ιδιωτικός τομέας

Κάτω από τις σημερινές παραγωγικές συνθήκες, η ιδιωτική επιχείρηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του αγροτουρισμού τουλάχιστον για τις περιοχές που παρουσιάζουν αναπτυξιακή αυτονομία. Ο ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μπορεί να είναι θετικός, αν (όπως ισχυρίζονται οι οικείες οργανώσεις των τουριστικών επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα) λειτουργήσει κάτω από ίσες ανταγωνιστικές συνθήκες με τις ομοειδείς επιχειρήσεις του δημόσιου γενικά τομέα.

Στον τομέα του αγροτο-τουρισμού η ιδιωτική επιχείρηση μπορεί να εμφανιστεί κάτω από οποιαδήποτε νομική μορφή (ατομική, ομόρρυθμη εταιρία, ΕΠΕ, ΑΕ) και να ζητήσει να της χορηγηθούν τα αναπτυξιακά κίνητρα ανάλογα με την περιοχή, επιδότηση επιτοκίου, αφορολόγητες εκπτώσεις, αυξημένες αποσβέσεις, εφόσον πρόκειται για ξενοδοχειακές επιχειρήσεις μικρής κλίμακας, ξενώνες, κατασκηνωτικά κέντρα, διαμερίσματα για τουριστική χρήση, εγκαταστάσεις εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών και κέντρων χειμερινού τουρισμού, σπίτια ή κτίρια που χαρακτηρίζονται διατηρητέα ή παραδοσιακά, καθώς και εργαστήρια παραγωγής παραδοσιακών βιοτεχνικών προϊόντων η χειροτεχνημάτων (Λύτρας, 1983· Λογοθέτης, 1988).

3.2. Δημόσιος τομέας

Το κράτος ή άλλοι δημόσιοι οργανισμοί μπορούν να αναλάβουν επιχειρηματικές δραστηριότητες, που ανήκουν στον παραγωγικό τομέα του αγροτο-τουρισμού σε περιοχές που κανένας άλλος φορέας δεν εκδηλώνει ενδιαφέρον ή σε τομείς που οι πρώτες ύλες ανήκουν στο δημόσιο (ιαματικές πηγές, χιονοδρομικά κέντρα, κρατικά αγροκτήματα, ξενοδοχεία, παιδικές κατασκηνώσεις κ.τ.λ.). Η παρέμβαση του δημόσιου τομέα σε επιχειρηματικές δραστηριότητες του αγροτο-τουρισμού, μπορεί να εκδηλωθεί και έμμεσα μέσω των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης με το σύστημα των προγραμματικών συμβάσεων.

3.3. Οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης

Οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), είναι οι πιο κατάλληλοι φορείς για να αναλάβουν επιχειρηματικές δραστηριότητες του αγροτο-τουρισμού σε τοπικό επίπεδο. Διαθέτουν οργάνω-

ση σε όλες τις αγροτικές περιοχές, έχουν αρκετή πείρα στην εκτέλεση έργων, μπορούν να εξασφαλίσουν οικονομικά μέσα από το κράτος και προπάντων εκφράζουν τη θέληση των δημοτών τους στις αναπτυξιακές επιλογές της περιοχής τους (Ηγουμενάκης, 2001· Dritsakis and Gialitaki, 2001).

Ένας πρόσφατος θεσμικός νόμος που στοχεύει στην ενίσχυση της αποκέντρωσης και στην ενδυνάμωση της τοπικής αυτοδιοίκησης, δίνει τη δυνατότητα στους δήμους να αναπτύξουν ευρύτερες από όσες μπορούσαν μέχρι τώρα επιχειρηματικές δραστηριότητες, με μια σειρά από ευεργετικά κίνητρα.

3.4. Αγροτικοί συνεταιρισμοί

Στις επιδιώξεις του αγροτικού κινήματος ανήκει από τη φύση του και ο αγροτο-τουρισμός. Ανάμεσα στις δραστηριότητες των αγροτικών συνεταιρισμών που προσδιορίζει ο νέος θεσμικός νόμος περιλαμβάνονται και εκείνες που αφορούν την ίδρυση και λειτουργία αγροτο-τουριστικών μονάδων και καταλυμάτων, την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, του κοινωνικού τουρισμού και των αγροτο-τουριστικών εργασιών. Μάλιστα για την εκπλήρωση αυτών των δραστηριοτήτων οι αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις, σύμφωνα με το θεσμικό τους νόμο μπορούν να συμπράττουν σε κοινές επιχειρήσεις με καταναλωτικούς συνεταιρισμούς, νομικά πρόσωπα του δημόσιου τομέα, με κοινωφελείς οργανισμούς, συνεταιριστικές οργανώσεις άλλων χωρών και επιχειρήσεις οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης (Κλήμης, 1983).

4. Μέτρα και πολιτικές για την ανάπτυξη του αγροτο-τουρισμού

Ο αγροτο-τουρισμός από τη φύση του και από τους στόχους που επιδιώκει δεν μπορεί τουλάχιστον για την ελληνική πραγματικότητα να αφεθεί ελεύθερος στο μηχανισμό μιας αυτόνομης ανάπτυξης. Και τούτο γιατί ακόμα και αν αναπτυχθούν κάποιες πρωτοβουλίες αυτής της μορφής είναι σχεδόν βέβαιο ότι για να επιβιώσουν θα γίνουν αρκετές θυσίες σε βάρος του φυσικού και πολιτιστικού μας περιβάλλοντος (Καλοκάρδου, 1996· Λαγός, 1996· Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001). Χρειάζεται πρόληψη και «αγωγή», λειτουργίες δηλαδή που θα ελέγχουν και θα κατευθύνουν την α-

νάπτυξη του αγροτο-τουρισμού. Αυτές οι λειτουργίες εκφράζονται μέσα από μια σειρά μέτρων και από διάφορες πολιτικές κατευθύνσεων, που τείνουν να κάνουν πράξη τους αναπτυξιακούς στόχους του αγροτο-τουρισμού (Λογοθέτης, 1988· Ηγουμενάκης 2000· Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001).

Τα μέτρα και οι πολιτικές για την ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού στη χώρα μας, που νομίζουμε ότι πρέπει να τονιστούν ιδιαίτερα είναι:

- Καταγραφή όλων των φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων του εθνικού μας χώρου, που αποτελούν τις «πρώτες ύλες» του αγροτο-τουρισμού, καθώς και τις υπάρχουσες εστίες αγροτο-τουρισμού στην Ελλάδα.
- Καθορισμός πλαισίου γενικών αρχών, που θα διέπουν την ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού και θα καλύπτουν όλες τις δραστηριότητες από τη φάση της «παραγωγής» μέχρι τη φάση της διάθεσης του αγροτο-τουριστικού προϊόντος.
- Δημιουργία της απαραίτητης αγροτο-τουριστικής υποδομής και ανωδομής (προβολή τουριστικών πόρων, δρόμοι, μεταφορικά μέσα, καταλύματα, κέντρα ψυχαγωγίας κ.λπ.).
- Καταρτισμός γενικού προγράμματος αγροτο-τουρισμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.
- Χαρακτηρισμός άμεσης προτεραιότητας για ανάπτυξη αγροτο-τουρισμού των προβληματικών περιοχών με ιδιαίτερη έμφαση στις παραμεθόριες περιοχές, όπου γενικότεροι εθνικοί λόγοι επιβάλλουν σωστικές παρεμβάσεις.
- Θέσπιση μηχανισμών σωστικών επεμβάσεων, που θα αποτρέπουν παραμορφωτικές καταστάσεις, οφειλόμενες στις ανεξέλεγκτες δραστηριότητες της αυτόνομης τουριστικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές.
- Εξασφάλιση απαραίτητων προϋποθέσεων στον αγρότη της αγροτο-τουριστικής περιοχής για ανάπτυξη παράλληλων δραστηριοτήτων του μεταποιητικού τομέα, που θα καλύπτουν τις καταναλωτικές και προσωπικές ανάγκες των τουριστών (είδη λαϊκής τέχνης, ενθύμια, λειτουργικά είδη, διακοσμητικά κ.τ.λ.).
- Διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας στον αγροτικό χώρο με τη σωστή χρήση της γης, την προστασία της χλωρίδας και πανίδας και γενικά τη διαφύλαξη της πολιτιστικής και τουριστικής κληρονομιάς μας.
- Αποκατάσταση των αγροτικών σπιτιών στους παραδοσιακούς οικισμούς για εξυπηρέτηση των αναγκών του αγροτο-τουρι-

σμού, με τη θέσπιση ειδικών κινήτρων που θα διευκολύνουν την αναστήλωση και με τη ρύθμιση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος σε περιπτώσεις εγκατάλειψης.

- Καταρτισμός ειδικών προγραμμάτων επαγγελματικής επιμόρφωσης των αγροτών σε θέματα που αφορούν τις τουριστικές διαδικασίες και δραστηριότητες, για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του αγροτο-τουρισμού.
- Θέσπιση κινήτρων «παλιννόστησης» των εσωτερικών μεταναστών στις περιοχές της καταγωγής τους, τόσο για ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, όσο και για κατανάλωση των τουριστικών υπηρεσιών του τόπου με την ιδιότητα του προσωρινού επισκέπτη-τουρίστα.

Τα παραπάνω προτεινόμενα μέτρα είναι εντελώς ενδεικτικά και χαράσσουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο η υπεύθυνη ηγεσία μπορεί να καθορίσει την ακολουθούμενη πολιτική στον τομέα του αγροτο-τουρισμού.

5. Συμπεράσματα

Η τάση του σύγχρονου ανθρώπου για πιο «ήπιες» μορφές τουρισμού, το οικολογικό κίνημα και γενικά οι προσπάθειες σε παγκόσμια κλίμακα, για καλύτερη ποιότητα ζωής, ευνοούν την ανάπτυξη του αγροτο-τουρισμού, που φέρνει τον άνθρωπο κοντά στη φύση και τον ισορροπεί. Γι' αυτό και όλες οι αναπτυγμένες χώρες σήμερα χρησιμοποιούν στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής τους στρατηγικής και τον αγροτο-τουρισμό σαν μηχανισμό για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις ορεινές και νησιώτικες περιοχές. Στην Ελλάδα ο αγροτο-τουρισμός είναι πρωτόγνωρη δραστηριότητα, που αναπτύσσεται στο περιθώριο του γενικού τουρισμού, από τον οποίο και εξαρτάται στην πρώτη τουλάχιστον φάση της ανάπτυξής του.

Ο αγροτο-τουρισμός για την Ελλάδα, που αντιμετωπίζει σοβαρό γεωργικό και δημογραφικό πρόβλημα (αστικοποίηση σε βάρος της υπαίθρου), μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα συγκράτησης του πληθυσμού στα ορεινά χωριά και στα άγονα νησιά, αν λειτουργήσει σα συμπληρωματική δραστηριότητα, που θα βελτιώνει το οικογενειακό εισόδημα του αγρότη, χωρίς να τον απομακρύνει από τις παραδοσιακές γεωργικές του ενασχολήσεις.

Ο αγροτο-τουρισμός στην Ελλάδα μπορεί και πρέπει ν' αναπτυχθεί, γιατί είναι αίτημα της εποχής. Χρειάζεται όμως την κρατική φροντίδα που πρέπει να εκδηλωθεί όχι μόνο με κίνητρα, αλλά και με έργα.

Σαν γενικό συμπέρασμα μπορούμε να διατυπώσουμε χωρίς επιφύλαξη την άποψη ότι η ανάπτυξη του αγροτο-τουρισμού στην Ελλάδα θα ανακουφίσει την αγροτική οικογένεια και παράλληλα θα δώσει την ευκαιρία στο σύγχρονο κουρασμένο άνθρωπο της «βιομηχανικής κοινωνίας», να αναζωογονηθεί έστω και για λίγο, σ' ένα ήσυχο, ήρεμο και «ανθρώπινο» περιβάλλον.

Σημειώσεις

1. O.M.T., *Etude sur les effets du tourisme dans l' economie des pays recepteurs et emetteurs*, Madrid, 1980.
2. *Elements of tourism policy in developing countries*, O.H.E, 1973 σελ. 7-9.

Βιβλιογραφία

- Αβδελίδη Π.Σ., *Το Αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1986.
- Βαρβαρέσος Σ., *Τουρισμός, Οικονομικές προσεγγίσεις*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα, 1997.
- Cavaco C., «Rural tourism: The creation of new tourist spaces», στο A. Montanari and A. Williams (eds), *European tourism: Regions, space and restructuring*, Chichester, U.K. Wiley, 1995, σελ. 129-149.
- Chiotis G. and Coccossis H., «Tourist development and environmental protection in Greece. Tourism and the environment: Regional, economic and policy issues», στο J. van der Straaten and H. Briassoulis (eds), *Kluwer Academic Publishers*, Amsterdam, σελ. 331-344, 2000.
- Δροσοπούλου Α.Σ., *Αγροτο-τουριστικοί συνεταιρισμοί*, εκδ. Interbooks, Αθήνα, 1989.
- Dritsakis N., *An Economic Analysis of Foreign Tourism to Greece*, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1995.
- Dritsakis N. and A. Gialitaki, «The Tourist Demand in the Area of Epirus Through Cointegration Analysis», *International Center for Research and Studies in Tourism*, vol. 8, 2001.

- Fleischer A. and Pizam A., «Rural tourism in Israel», *Tourism Management* 18 (6), 1997, σελ. 367-372.
- Hall C. and Jenkins J., «The policy dimensions of rural tourism and recreation», στο R. Butler, C.M. Hall and J. Jenkins (eds), *Tourism and recreation in rural areas*, Chichester, U.K. Wiley, 1998, σελ. 19-42.
- Hannigan K., «A regional analysis of tourism growth in Ireland», *Regional Studies* 28 (2), 1994a, σελ. 208-214.
- Hannigan K., «National policy. European structural funds and sustainable tourism», *Journal of Sustainable Tourism* 2 (4), 1994b, σελ. 179-192.
- Hoggart K., Buller H. and Black R., *Rural Europe: Identity and change*, Arnold, London, 1995.
- Ηγουμενάκης Γ.Ν., *Τουριστική Οικονομία*, εκδ. Interbooks, Αθήνα, 1997.
- Ηγουμενάκης Γ.Ν., *Τουρισμός και Ανάπτυξη*, εκδ. Interbooks, Αθήνα, 2000.
- Ηγουμενάκης Γ.Ν., *Ο Τουρισμός Παράγοντας Οικονομικής Ανάπτυξης της Ηπείρου*, Πρακτικά 1ου Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα «Οι Προοπτικές Ανάπτυξης των Λιγότερο Αναπτυγμένων Περιοχών της Ευρώπης», Πρέβεζα, 2001, σελ. 643-654.
- Ιακωβίδου Ο., *Αγροτο-τουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη*, Πρακτικά 1ο Συνέδριο Αναπτυξιακής Προοπτικής της Θάσου, Πρίνος Θάσου, 1998, σελ. 94-100.
- Καλοκάρδου Ρ., *Ο Ρόλος του Περιβάλλοντος στην Τουριστική Πολιτική, στη Χωροθέτηση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη: Η ελληνική εμπειρία 1975-1995. Περιφερειακή Ανάπτυξη, Χωροταξία και Περιβάλλον στο Πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης*, τόμ. 3, Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, Αθήνα, 1996.
- Κλήμης Α., «Η Συνεργασία των Ατόμων στον Ελληνικό χώρο», *Θέματα Συνεταιρισμών - Αγροτικής Οικονομίας*, τεύχ. 75-77, Αθήνα, 1983.
- Κοκκώσης Χ. και Π. Τσάρτας, *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001.
- Λαγός Δ., *Οι Οικονομικές Επιπτώσεις του Τουρισμού στην Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1996.
- Λογοθέτη Μ., *Αγροτικός Τουρισμός. Μια Εναλλακτική Λύση*, ΑΤΕ, Αθήνα, 1988.
- Luloff A., Bridger J., Graefe, A., Sayler M., Martin K. and itelson R., «Assessing rural tourism efforts in the United States», *Annals of Tourism Research* 21 (1), 1994, σελ. 46-64.
- Λύτρα Ν.Π., *Τουριστική Ανάπτυξη*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1983.
- Opperman M., «Rural tourism in southern Germany», *Annals of Tourism Research* 23 (1), 1996, σελ. 86-102.
- Παπακωνσταντινίδης Λ., *Αγροτουρισμός: Σταθμός στο Δρόμο για την Τοπική Ανάπτυξη*, εκδ. Δωρικός Αθήνα, 1992.

- Τσάρτας Π., Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα, ΕΚΚΕ Αθήνα, 1991.
- Τσάρτας Π., Διεπιστημονική θεώρηση τουρισμού - γεωργίας: Κριτική ανάλυση του αναπτυξιακού μονόδρομου, Ανάπτυξη και σχεδιασμός: Διεπιστημονική προσέγγιση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.
- «ΤΤΙ Rural tourism and Europe», *Travel and Tourism Analysis*, vol. 6, Travel and Tourism Intelligence, London, 1999, σελ. 42-50.
- Williams A. and Shaw G., *Tourism and economic development: European experiences*, 3rd ed., Chishester, Wiley, 1998.
- Χριστοδούλου Δ., *Αγροτική και Συνεταιριστική Ανάπτυξη*, εκδ. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη, 1987.

